

Barna Béla

GÁRDONYI GÉZA, AZ ÚJSÁGÍRÓ

Irodalmi emlékhely-kutatásaim során kiemelt jelentőséget tulajdonítottam Gárdonyi Gézának. Személyes vonatkozás, hogy a róla elnevezett gimnáziumba jártam, aztán később, egyetemistaként ugyanannál a lapnál (*Szegedi Napló*) voltam kezdő újságíró, ahol Gárdonyi Géza. Később, egy ötlettől vezéreltetve már nem csak az egri és szegedi emlékhelyekre voltam kíváncsi, hanem elzarándokoltam a nagy író életének egyéb helyszíneire is. S mivel az irodalmi emlékhely nemcsak tárgyi emléket, objektumot, emlékjelet feltételez, hanem a topografikus vonatkozathatóságot, tehát az életrajzi értelemben vett író úgymond misztikus jelenlétét sem nélkülözheti, így felvettem az emlékhelyek közé olyanokat is, amelyeket emléktábla nem jelöl ugyan, de biztosan tudható, hogy Gárdonyi élt, vagy csupán megfordult ott. Tanulmányom tehát irodalmi topográfia, mely egyrészt Gárdonyi-zarándoklat célpontjául szolgáló kultikus helyeit (síremléke, szobrai, emléktáblái stb.) kívánja bemutatni, másrészt az olyan helyeket is, amelyeken az író dokumentálhatóan megfordult, illetve egy-egy művében szereplő települést is bemutatok. Jelen tanulmányban kiemelten azokkal a helyszínekkel foglalkozom, ahol a szépíró Gárdonyi elsősorban újságíróként működött.

Gyermekkor, fiatal évek

Gárdonyi életének helyszínei közül először **Agárdot** kell említeni. 1862. február 21-én érkezett a család a Gárdonyhoz tartozó Agárdpusztára. A család mindössze két évet töltött itt. Közben, 1863. augusztus 3-án, reggel nyolc órakor megszületett Ziegler Géza. Gárdonyi kisgyermekként, 1864. április 24-től 1866. szeptember 29-ig **Siófokon (Balatonkilitin)** lakott, majd 1866. szeptember 30-tól egy évig a Fejér megyei **Pátkán**, aztán 1867-től 1868-ig Székesfehérvárott, majd onnan 1868 nyarán **Budapestre** költöztek Gárdonyiék, ahol a Rózsa utcában bérelt az apja egy egyszobás lakást. Hétéves korától, 1870 nyarától 1873-ig **Sály** községben élt a család, onnan 1873 tavaszán költöztek **Hejőcsabára** (Miskolc), ahol 1874 januárjáig éltek. Hejőcsaba után 1874-ben Zemplén megyébe, a ma **Taktaharkány** községhez tartozó Jajhalomra sodródik a Gárdonyi család, 1875. december 3-tól 1876. április 1-jéig a Zemplén vármegyéhez tartozó,

Jajhalomhoz közeli **Tiszalúcon** élt kisgyermekként Gárdonyi. Közben Ziegler Sándor az 1874/75-ös tanév kezdetén íratta be fiát „az ország legjobb iskolájába”, a híres **sárospataki** református kollégiumba. Ma sem egészen világos azonban, hogyan történt, de egy félév után kénytelen elhagyni az intézetet. Tiszalúcról a már egyesült fővárosba, **Budapestre** költözik a Ziegler család 1876 áprilisában. Később szülei **Kál** községben laktak 1878 nyarától 1879 októberéig. Apja gépész volt gróf Károlyi Gyula káli uradalmában. Gárdonyi ez időben kezdte el tanulmányait az egri érseki tanítóképzőben, a szüneteket Kálban töltötte.

Eger (1878–1881)

Gárdonyi a középiskolát Sárospatakon, illetve Budapesten, a Kálvin téri református kollégiumban végezte, majd 15 évesen bekerült az egri tanítóképzőbe. Pontosan 1878 szeptemberében iratkozott be. Tanulmányi előmenetele általában jó és közepes között ingadozott. Magyarból viszont harmadév közepén meg is bukott! Hogy miért, annak többféle változata ismert, az azonban biztos, hogy Répássy János tanár úr buktatta meg, aki a következőket mondta neki az egész osztály előtt: „*Fiam! Tebelőled sohse lesz nagy ember, de a kenyeredet azért meg tudod keresni.*” Gárdonyi ekkor a **Füllentő nevezetű egri élclapba írogatott**, és Répássy őt gyanúsította az ellene megjelent csipkelődő cikkek írásával. A Füllentőben Gárdonyi egyébként először rajzoló volt, s csak utána kezdett írogatni: 1881. május 5-én például egy Kínos perc címmel rövid humoreszket jelentetett meg, ekkor írta először így alá: Gárdonyi Z. Géza.

Gárdonyi mint tanító

Gárdonyi az egri tanítóképző elvégzése után, 1881. szeptember 28-tól 1882 májusáig a Somogy megyei **Karád** községben volt segédtanító. Naplójából is megtudhatunk néhány dolgot karádi időszakáról: például gyakran éheznek, szalmaszákon hál a tanteremben, köpenyével takarózik, kút mellett mosakszik, méccsel világít. „*Átkozott község ez. Alig várom, hogy meneküljek belőle*” – írta naplójában. Nyomorát némiképp enyhítette, hogy a szülők néha meghívták egy-egy disznótoros vacsorára. A nyomoron kívül más baja is van Karádon: több helyen kudarcot vall cikkével és verseivel, **helyi lapot is indít *Köpönyeg* címmel**, de belebukik, az *Ábécéskönyv* írását pedig saját maga unja meg.

1882. szeptember 5-től 1883. december 26-ig volt **Devecseren** a helyi római katolikus iskola tanítója. Ekkortájt írt kisebb prózai írásait megőrizték a dunántúli újságok: a ***Zalamegye***, a ***Somogy***, a ***Veszprém és Vidéke*** és a ***Vas megyei Lapok***. A ***Füstölő*** és a ***Pipa János*** című élclapokban is sikerült elhelyeznie egy-egy írását devecseri tartózkodása alatt.

Rövid ideig, csak fél évig volt segédtanító **Sárvár** városában. 1884. január 20-án érkezett Sárvárra. Az iskola főtanítója ekkor Barabás György, aki a *Vas-*

vármegyei Tanügyi Értesítőt szerkeszti és a *Vasmegyei Lapok* állandó munkatársa is. Barabás György jó barátja lesz, **az ő tanácsára pedagógiai cikkeket publikál**, sőt saját szerzeményű kottákat is jegyez. Az irodalomtörténet feljegyezte azt is, hogy Gárdonyi Sárváron egyetlenegy ruhát hordott csak: egy világos, csíkos öltönyt.

Dunántúli tanítóskodása idején Gárdonyi helyel-közzel a *Pápai Lapok*nak is küldött írásaiból. Pápán, a Köztársaság ligeti szoborparkban 1990. szeptember 24-én avatták fel Ferenczy Imre dabronyi szobrászművész Gárdonyi Géza faragott kőtalapzaton álló bronzszobrát.

Tanítói pályafutásának **Dabrony** volt utolsó állomása 1884–1885-ben. A falu fordulatot hozott az író életében: megismerte és (később Győrött) feleségül vette Muraközy József dabronyi plébános 16 éves állítólagos unokahúgát, Csányi Molnár Máriát. Azért állítólagos, mert Csányi Molnár Mária nem unokahúga, hanem a katolikus pap és a házvezetónője, Csányi Teréz titokban tartott leánya volt. A fiatal pár Dabronyból 1885 őszén költözött el Győrbe.

A győri újságíró

Gárdonyi 1885. október 28-án vette feleségül Csányi Máriát: a házasságkötésre a barokk stílusú győrszigeti római katolikus plébániatemplomban (Győr, Simor János püspök tere) került sor, bár a házasságot még Dabronyban anyakönyvezték. A fiatal házaspár Győrben telepedtek le, s először a szigeti Fő téren laktak, majd a mai Király utca 8. szám alatt. Gárdonyi szakítva a tanítói pályával az újságírást választotta: **a *Hazánk* főmunkatársának szerződött, neve rákerült a lap címlapjára**. A lapot ekkoriban Pereszlényi György¹ lelkész szerkesztette, aki szinte családtagnak tekinti a fiatal újságírót, vasárnaponként pedig a Rábca partján álló házukba kirándulnak és csónakáznak. Gárdonyi szobájában – emlékezik Pereszlényinére – a padlón sok könyv és hírlap hevert. A fiatalember kezében állandóan ott füstölgött a pipa. A háziak titokban pipás kántornak, pipamatyóknak nevezték Gárdonyit. Három hónapig lakott náluk. A színházzal is Győrben került kapcsolatba, amikor **a *Hazánk* kritikusként** írta ismertetéseit. Gárdonyi minden nap megfordult az akkor még a két Rába-híd közötti szigeten, a mai Hősi emlékmű helyén álló városi kőszínházban, és itt

¹ *Pereszlényi György* (? , 1831. – Győr, 1894. január 22.) lelkész, lapszerkesztő. A győri református egyházkerület jegyzője. A 19. századi győri közélet elismert alakja. A ref. gyülekezet papja, a dunántúli egyházkerület jegyzője volt. Tagja volt a városi képviselőtestületnek; mint gyakorlott tollforgató, újságíró és lapszerkesztő ellenzéki szellemben fejtette ki véleményét a várospolitikai kérdésekről. Felelős szerkesztője volt a Függetlenségi Párt lapjának, a *Hazánk*nak két ízben is: 1880. december 25-től 1882. április 18-ig és 1885. november 8-tól – 1889. április 7-ig. Ő alkalmazta a tanítóból újságíróvá lett Gárdonyi Gézát a *Hazánk*nál 1885 szeptemberében. Szép stílusú, irodalmi igényességgel megírt cikkeivel tekintélyt és megbecsülést szerzett egyházának és a győri újságírásnak. V.ö.: Tóth László: Győri Életrajzi Lexikon, <http://www.gyel.gyor.hu/tartalom/data/05860.htm>

leste el a színműírás dramaturgiai szabályait. 1886 januárjában azonban kilépett a *Hazánk* szerkesztőségéből, és **megindította saját önálló folyóiratát, a *Tanítóbarátot***, amely a néptanítóknak kívánt segítséget nyújtani; ezt a lapot 1888. december 31-ig szerkesztette.

A felejthetőnek bizonyuló *Álmodozó szerelem* című regényét a ***Győri Közöny***² hozza le. 1886. május 12-én öt nap alatt Győrben írt egy színművet is *Zendülés a pokolban* címmel, mely arról szól, hogy egy férfi elhagyja vén feleségét, s a pokolba kerül, elszereti Lucifer feleségét, Sátán Ellát. A darabot visszautasították a színházak.

Gárdonyi Géza győri újságíró korában

1886 őszén Pestre költözött, de bő egy év után, 1888 elején visszatért Győrbe. Előnyös szerződést kötött Szávay Gyulával³, a ***Győri Hírlap*** szerkesztőjével. Ekkor írta meg a *Divatgróf* című bohózatát, amit a győri színház 1888. március 2-án be is mutatott, de csúfosan megbukott: a közönség a harmadik felvonás

² 1857-ben indult lap, 1896-ig hetenként kétszer, majd háromszor jelent meg.

³ *Szávay Gyula* (Zenta 1861. augusztus 29. – Budapest, 1935. május 1.) a középiskolát Szegeden, a jogot a Győri Királyi Jogakadémián végezte 1881 és 1885 között. 1883-ban Győr város szolgálatába lépett. Alapítója és szerkesztője a *Garabonciás* című élclapnak 1882-től 1887-ig szerkesztője a *Győri Híradónak*, nevéhez fűződik a *Győri Hírlap* című politikai napilap alapítása és szerkesztése, később a *Debreczeni Nagyújság* szerkesztője. Negyedszázadon át elnöke volt a Vidéki Hírlapírók Országos Szövetségének.

után „*Ostobaság! Szamárság! Örültség!*” kiáltásokkal tüntetett az író és az igazgató ellen. 1888 júliusának elején **visszament a Hazánkhoz**, s magával vitte a *Garabonciás Diákot*⁴ is, amelyet a *Győri Hírlap* vicclap-mellékleteként ő szerkesztett. A *Garabonciás Diákban* Gárdonyi Don Vigola, Somogyi Lantos, Istapista és Agárdi álneveken is dolgozott. Ezen élclapnál jelent meg az első göregáboros alak Tsörge Ádány személyében. A *Hazánk*nál egyébként a tárcarovatot szerkesztette; Gárdonyi a tárcák, rajzok tömkelegét alkotta Győrött: bármelyik győri lapnál dolgozott, mindig ő lett a tárcarovat kitöltője. Emellett számos verset (*Éjjel; Mit érzek, mit érzesz?; A katona halála* stb.) is megjelentetett a győri lapokban. 1888 őszén azonban végleg otthagyta Győr városát, és Szegedre költözött.

Közben házassága felbomlott, felesége végleg, a gyermekek egy időre Győrbe költöztek. Az író kevés kivétellel minden győri kapcsolatát megszakította. Meg kell még említeni, hogy az irodalomtörténészek kutatásai szerint Gárdonyi négy gyermeke közül kettő is Győrött született: Gizella 1889-ben, Géza pedig (a szétköltözés utáni tizedik hónapban) 1893-ban.

Gárdonyi kultuszát elsősorban a tanító szervezetek ápolták Győrött. Utcát 1922-ben neveztek el róla (a korábbi Fácán utcát), majd 1924-ben az új nádorvárosi polgári fiúiskola vette fel nevét, a mai Győri Gárdonyi Géza Általános Iskola (Baross Gábor út 49.). Ma az iskola belsejében, a főbejárattól balra áll Gárdonyi szobra, mely a Batthyány téren elhelyezett bronz alkotás gipszmintája. E szobor avatója 1989. május 26-án volt, az ünnepségen Bálint Géza tanár mondott köszöntőt. Gárdonyi győri tartózkodása alatt több helyen is lakott, emléktábláját végül is a Baross utca 2. számú kétemeletes házon 1927. november 12-én, a tanítónap keretében helyezték el. Pohárnok Jenő alkalmi költeménye után az ünnepi beszédet Szávay Gyula mondta. E ház második emeleti negyedik ablaka mögött volt az ifjú pár győri otthona. A babérleveles fehér homokkőkerettel szegett fekete svéd márványból készült tábla szövege a következő: „*Gárdonyi Géza/ a nagy tanító-költő/ emlékének/ Győr sz.kir. város és Győrvármegye/ tanítósága/ Győr sz.kir. város támogatásával./ Sasszárnyaid e falak közt bontogatad/ dicsőséged koronáját nekünk adtad./ 1927.*”

A Batthyány-téren álló Gárdonyi szobrot eredetileg a róla elnevezett polgári iskola előtti füves térségen (Baross Gábor utca és Wesselényi utca sarkán) avatták fel 1928. június 10-én; az ünnepi beszédet Simon Lajos, a Gárdonyi Géza

⁴ A *Garabonciás* kiadója Gaár Iván volt. *Gaár Iván* (Győrsziget, 1865. ? – Ungvár, ?) újságíró, nyomdász. Elemi iskoláinak elvégzése után nyomdász lett. 1888-ban önálló vállalkozó lett, s bérbe vette Győrött a Pannónia nyomdát. Ezáltal nyomdai kiadója lett a Pereszlényi által szerkesztett *Hazánk* c. baloldali liberális lapnak. A folytonos szerkesztői gondokkal küszködő lapnál előfordult, hogy néha neki kellett átvenni a lap szerkesztését. 1889. április 7-től szeptember 19-ig ő szerkesztette a lapot. Ezután a *Hazánk* végleg megszűnt. Ugyancsak kiadója volt a Gárdonyi Géza által szerkesztett *Garabonciás Diák* című, satirikus lapnak is. E lap legutolsó, 1888. szeptember 23-i számát szintén ő szerkesztette Gárdonyi lemondása miatt. 1891-ben Ungvárra költözött. V.ö. Tóth László: *Győri Életrajzi Lexikon*.

Irodalmi Társaság elnöke mondta. A szobor a győri születésű szobrászművész, Zászlós István (1895–1976) alkotása.⁵ Az iskola elöl aztán a Művészeti-Irodalmi- és Színügyi Bizottság terve és javaslata alapján, Réthy Gyula kőfaragómester közreműködésével helyezték át a Batthyány-térre 1930. szeptemberében.

Budapesti kitérő

1886 őszén Győrből Budapestre költözött feleségével, az első kerületi, Budai vár alatti Lovas utca 4-be, ahonnan 1888-ban mentek vissza Győrbe. A bő egy pesti év alatt **Pestről szerkeszti a Tanítóbarátot**, de egy-egy írását a **Függetlenség**, az **Egyetértés**, a **Budapesti Hírlap** és a **Pesti Hírlap** is közli. Ezen pesti időszak alatt, 1887-ben született meg első gyermeke, Sándor.

A szegedi újságíró

1888 őszén, 25 évesen Szegedre költözött, ahol előbb a kormánypárti **Szegedi Híradó**⁶, majd később, 1890⁷. május 1-jétől a függetlenségi **Szegedi Napló**⁸ munkatársaként dolgozott. A Napló szerkesztősége az Oskola utca 284, majd a Víz utáni számítás szerint a 18-as szám alatt volt, 1890-től pedig az Oskola utca 21 szám alatti Pfann-házban. **Gárdonyi a híranyagtól a vezércikkig**⁹ mindent ír, de a **Szegedi Napló** hozta le folytatásokban az első országos elismerést jelentő művét, *A legfeketebb Afrikábat*; a Sir Mummery Róbert álnéven írt kacagató olvasmányban Stanley, a híres amerikai Afrika-utazó újságíró kalandjait figurázza ki az író. Szegeden írta egyébként Gárdonyi egyfelvonásos dalművét, az *Argyus királyfit* is. A **Szegedi Híradó** mellékleteként indította meg 1888 karácsonyára a **Szögedi Paprikát**, a **Naplónál** pedig átvette a vasárnapi mulattató

⁵ az önkormányzat által támogatott művésszel szemben a Gárdonyi Géza Társaság Szödy Szilárdot tartotta alkalmasabbnak a feladatra, a szobor alkotója hosszabb huzavona után mégis Zászlós lett

⁶ 1859-ben megindult az első tartósan és folyamatosan megjelenő, a város életét több mint fél évszázadon keresztül figyelemmel kísérő és megjelenítő lap a **Szegedi Híradó**. A lap első száma Burger Zsigmond kezdeményezésére Kempelen Győző szerkesztésében 1859. május 1-jén jelent meg. A nagy múltú lap 1917-ben szűnt meg.

⁷ 1890-ben Szegednek egy rövid időre egyszerre négy napilapja is volt: a **Napló** és a **Híradó** mellett a **Szeged** és a **Szegedi Hírlap** is megjelent.

⁸ 1878. július 28-án indult az első szegedi napilap a **Szegedi Napló**, amely az elkövetkező évtizedekben a város vezető újságjának számított. Nyíltan és tudatosan ellenzéki lapként jelent meg. A kormánypártinak számító **Híradó** hamar lemaradt, a város vezető lapja néhány év alatt minden vonatkozásban a **Napló** lett. Újjító kedvű, tőkeerős újságnak bizonyult, alkalmazkodván a „Víz” utáni, gyorsuló életritmusú város új, polgárisabb igényeihez.

⁹ „A jó Isten egytől mégis megkímélte nehéz próbák alá vetett választottját; vezércikket nem kellett neki írni. Úgy látszik, nem tartották rá elég komoly embernek. Negyedfélév alatt mindössze egy vezércikket találok, amely kétségtelen az övé, mert alatta van a szignumum”. Móra Ferenc, **Szegedi Napló**, 1924. szeptember 14.

melléklet, a *Hüvelyk Matyi*¹⁰ szerkesztését. Ontotta a humoreszkeket, tréfás verseket, csipős hangú cikkeket. Kedvenc szokása volt a lapban kifigurázni valakit a város ismertebb, nevezetesebb polgárai közül. Ebből aztán bonyodalmak adódtak: egy May R. Miksa¹¹ nevezetű bankár például beperelte becsületsértésért az író. Az ügy azonban jól végződött, Gárdonyi megnyerte a pert, a békepítőt pedig elszívta a bankárral. Ez utóbbi ügyvédje, Kókay István azonban nem volt elégedett a végkifejlettel, olyannyira, hogy a dolog párbajhoz is vezetett. 1890. január 18-án a Sörház utcai kaszárnya vívótermében került sor az egész várost foglalkoztató nagy eseményre: az ügyvéd két sebet kapott, Gárdonyi csak egyet, az arcára. A párbaj nem dőlt el, a felek pedig nem békültek ki. A párbajozók két heti fogházbüntetést kaptak párbajvétségért: Gárdonyi 1890. augusztus 2-án vonult be, s kedélyesen, kártyázással töltötte napjait. A fogház emlékét őrzi a Szegedi Naplóban 1890 augusztusában megjelent cikksorozata: *Az állami emberszelidítőben – Egy államfogoly naplójából*.

Az író második párbaja már érdekesebb: 1890. július 19-én került rá sor, méghozzá egyik legjobb barátjával, Újlaki Antallal¹². Gárdonyi itt „ügyesebb” volt: átvágta barátja vállcsontját, a kard pedig lesiklott a szívig. Újlaki négy napig lebegett élet és halál között. Gárdonyi újra börtönbe került: immár egy hónapot (1891. április 10-től május 10-ig) ült a párbajért a Vasas Szent Péter utcai államfogházban. Ez az esemény mélyrehatóan megváltoztatta magatartását: nem csak kibékült barátjával, de többé nem is párbajozott, sőt még a vérengző rémnovellák írásával is felhagyott.

Gárdonyi szegedi tartózkodásának egyik fontos helyszíne, a Dóm tér és az Oskola utca sarkán álló, Hild József tervei szerint épült hajdani **Hungária Szálló** (ma a Szegedi Akadémiai Bizottság székháza). A késő klasszicista stílusban 1868-ban épült házban volt Szeged első nagyvárosi vendéglője, egyben az Alföld első és legszebb vendéglője, de ugyanitt nyílt egy 300 főt befogadó kávéház is, amit Gárdonyi sűrűn látogatott. Itt zajlott le a már említett párbaj is, barátjával, de itt kötött erős barátságot a híres nótaköltővel, Dankó Pistával. Elbeszélgettek egy pohár bor mellett esténként, Gárdonyi néhány verset is írt Dankónak, ezen kívül ő maga is értett a hegedűhöz, így szívesen hallgatta az édes-bús magyarnótákat. Sőt, közös szerzeményük is volt, az „Írom leveletem Balogh Máriának” kezdetű Bakalevél: ezzel búcsúztatták a katonának bevonuló

¹⁰ A *Szegedi Napló* melléklapjaként 1889-ben indult a *Hüvelyk Matyi* című élclap. Írói többnyire álnéven, pl. Kulinyi Zsigmond Csipi Csóka és Nádiveréb, Tömörkény István Hőeke Menyhért, Békefi Antal Toncsi, Móra Ferenc Csipke néven írtak a lapban. Másik korabeli szegedi élclap Gárdonyi Géza *Szögedi Paprikája* (1888–1890). A város egyidejűleg nem tudott két ilyen lapot eltartani, így a *Hüvelyk Matyi* beolvadt a *Szegedi Naplóba* a *Szögedi Paprika* pedig megszűnt. (http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/szeged_sajto/elclapok.html)

¹¹ A Szegedi Kereskedelmi és Iparbank igazgatója 1876-tól

¹² Újlaki Antal (Debrecen, 1867. április 24. – Szeged, 1921. október 7.) író, újságíró. 1900 és 1921 között a *Szegedi Friss Újság* alapító, egyben felelős szerkesztője volt.

Tömörkény Istvánt. (A barát, Dankó Pista cimbalma ma az egri emlékmúzeumban van kiállítva.)

A kávéházon kívül kocsmázni is járt Gárdonyi, legtöbbször a Rókus városrészben lévő, „Mi kő?” nevezetű helyre, ahová főleg a sírásók és a gyászhuszárók (a koporsóvivők) jártak iddogálni.¹³

Szegedi éve alatt egy ideig a mostani klinikakert helyén lévő, Szegfű utca 2. számú házban lakott Gárdonyi.¹⁴ Itteni szobáját Gárdonyi a saját festményeivel díszítette. Amikor a házat lebontották, a *Hétfői Rendkívüli Újság* 1926. július 26-i számában ezt írta Magyar László: „Ma már kevesen tudják, hogy ebben a házban lakott valamikor Gárdonyi Géza, a fiatal, ragyogó tollú szegedi újságíró, aki innen röppent bele a magyar irodalomtörténetbe. A palánki öregurak emlékeznek még rá, hogy az eltűnt öreg ház muskátlis ablakából elgondolkozva könnyökölt ki a csendes utcára, és hatalmas tajtékpipájából fújta a füstfelhőket és az álmokat.”

A régi Napló-ház Szegeden, Oskola u. 18.

¹³ L. bővebben: Sz. Szigethy Vilmos: Régi szegedi kocsmák. Szeged, Szegedi Nyomda, 1988.

¹⁴ Hat évvel korábban, 1884-ben ugyanebben a házban született Balázs Béla.

A Szegefű utcai albérleten kívül persze több helyen is lakott Szegeden: Balla Jenő szerint¹⁵ egy ideig a **Napló szerkesztőségében, Mikszáth ágyán**, majd a Jókai utcában, aztán az Oskola utca 21. számú ház emeletén. S bár kevés helyen szólnak róla, de meg kell említeni, hogy Gárdonyi harmadik gyermeke, József Szegeden született 1891-ben.

Aztán vége lett a szegedi korszaknak is. A párbajoknak, a rémtörténeteknek, a nótás kávéházi estéknek nemsokára vége szakadt, Gárdonyit valami belső nyugtalanság űzte tovább Aradra, majd Pestre. Szegedtől ennek ellenére nehéz szívvel vált meg, a várostól elköszönő búcsúlevelében így ír: *„Itt hagyom az Alföld királynőjét. Itt hagyok az életemből három csöndes évet; három csöndes évnél kedves emléket. (...) Szellemi tekintetben sokra vittem Szegeden. Tagja voltam a Próféta asztalának. És itt Szegeden jöttem rá, hogy a legnagyobb földi jó nem az elmélkedő filozófia, sem a vagyon, sem a holdvilágos szerelem, hanem egy-egy pénteki halpaprikás a Bálónál. Különben elég zajtalanul éltem. Sokan észre sem vették, hogy létezem, sőt ha meg is jelentem itt-ott mint hírlapíró, inkább úgy tűntem föl, mint az a bizonyos Péter, aki az árnyékát keresi. Pedig nekem is voltak céljaim és vágyaim. Nincs is okom ezeket tovább titkolni. Főcélom volt, hogy bejussak a szegedi Dugonics Társaságba. A szerkesztőm három esztendő óta kecsegtet ezzel, most már nem bízhatom benne tovább, mert látom, hogy ő maga sem tud oda bejutni. (...) Elmegyek azért, mert az a sorsom, ami a színészé. A hírlapíró is komédiás: a betű komédiása. A mi művészetünk is csak napi-művészet. A játékaikat mindennap újakezdzük, s ha néha egy-egy alakításunknak gyorsan halványuló emléke túl marad fenn a huszonnégy órán, az a mi büszkeségünk, dicsőségünk. Nekünk is van sűgónk: néha idegen, néha álorcás Mefisztó, néha a saját szívünk. Minden hírlapíró nem lehet az igazságnak apostola. Egy szerkesztőségben elég egy belőle. A többi csak színész; a betűnek becsületes, ambiciózus színésze. (...) Megyek hát egy várossal tovább. Még egyszer intek a kalapommal, még egyszer úgy érzem magamat, mintha a saját temetésre utaznám.”*¹⁶ És Gárdonyi 1891 nyarán elvonatozott Szegedről.

Gárdonyi persze azért később látogatóban többször megfordult Szegeden, 1894 és 1900 között négy alkalommal a városházán szerepelt a Dugonics Társaság felolvasó ülésén. Gárdonyi emléket a Dóm tér árkádsora alatt kialakított nemzeti emléksarnokban szobor őrzi. Az egyszerű fehér kőből kifaragott mell-szobor a Szegedi Pantheon déli oldalán, a Szervetlen és Analitikai Kémiai Intézet ajtaja (Dóm tér 7) mellett található.

¹⁵ Idézi PÉTER László: *Szeged irodalmi emlékhelyei*. Szeged, 1974. 19. p.

¹⁶ *Szegedi Napló*, 1891. július 30.

Az új Napló-ház Szegeden, Dugonics tér 12.

Végül szólni kell arról, hogy a szegedi színház 1919 májusában bemutatta *A bor* című drámáját, melyről Juhász Gyula írt kritikát imígyen emlékezve meg Gárdonyi szegediségéről: „*A kilencvenes évek elején egy csöndes, félszeg és szegény újságíró dolgozott a Szegedi Híradónál és a Naplónál. Ott lakott a Szegfü utca sarkán, ott ment el a Hungária mellett, nem sok vizet zavart az árvíz városában. Írt prózát és verset, riportot és novellát, szomorút és vigát, de senki nem nézte ki belőle és az írásaiból, hogy ez a keszeg és félszeg fiatalember nem-sokára a legjobb és legmagyarabb magyar drámát írja, amely remeke volna bármely irodalomnak, és amelyet most a szegedi színház fölújít. A bor hangulata és témája itt született Szegeden, a Tisza mellett. (...) Mert Gárdonyi Géza, aki szegedi riporterből egri remete lett, igazi költő, a legkülönbek közül, akiket ez a tragikus termékenységű magyar föld termelt a világnak*”.¹⁷

Az aradi újságíró

Újságírói pályájának utolsó vidéki állomása Arad: az *Arad és Vidékéhez* Justh és Gozdsu barátja, a vígjátékíró Méray-Horváth Károly 1891. július 6-án szerződtette Gárdonyit a nemrég távozott Sas Endre helyére. Megilletődötten érkezik meg a 48-as mártírok városába, apja siralomházi fogságának helyére. Évtizedekkel később úgy emlékezik vissza rá, hogy itt szeretett volna végleg letelepedni. Gárdonyi azonban fél évet sem tölt el a városban: 1891 novemberében Bródy Sándor hívására Aradról a fővárosba költözik. Annál is könnyebb szívvel tette ezt meg, ugyanis az *Arad és Vidéke* egyik tulajdonosának az ítélete

¹⁷ *Délmagyarország*, 1919. május 9.

szerint „*nem tudott jól magyarul*”. (Arad ezenkívül még úgy bukkan elő az író életében, hogy 1917 nyarán Aradra hívták, hogy legyen a kultúrpalota igazgatója, ő azonban visszautasította az állást).

A budapesti évek

Gárdonyi négy alkalommal élt Budapesten. Először 5 és 7 éves kora között, majd 13 éves korában, aztán felnőttként 23 évesen, illetve 28-tól 34 éves koráig 1891–1897 között.

Aradról érkezik 1891 őszén Budapestre, ahol Bródy Sándor segítségével helyezkedik el a ***Magyar Hírlap***nál 1891. december 11-én. A *Magyar Hírlap*nál az első időben a Göre-levelek mellett **politikai rovatvezető és parlamenti tudósító** is: naponta járt az képviselőházba, mely abban az időben (1866-tól 1901-ig) a mai Bródy Sándor utca 8. szám alatt (ma az Olasz Kulturális Intézet) ülésezett. Mint parlamenti tudósító Gárdonyi édesapja bujdosó álnévén (Nemeskéry Sándor) mutatta be „parlamentünk jeles figuráit”. E munkájáról így vallott egy későbbi levelében Gárdonyi: „*Én még a Wekerle-kormány idején a Magyar Hírlap országgyűlési rovatírója voltam s ebbe a munkába beleromlottak az idegeim*”. Ez időben a Dembinszky utca 4. szám alatt lakott a feleségével, Csányi Máriával 1891 novemberétől 1892 júliusáig. Mint már szó volt róla, 1892 júliusa után különvált feleségétől (törvényesen csak 1907-ben váltak el), aki gyermekeivel együtt Győrbe költözött vissza.

Gárdonyi öt évig (1891–1896) dolgozott a *Magyar Hírlap*nál, amikor is megvonták tőle a vasúti szabadjegyet, így Rákosi Jenő ***Budapesti Hírlapjához*** szerződik át (a *Budapesti Hírlap* ebben az időben már a VIII. kerületi Rökk Szilárd utca 4. sz. alatti sajtópalotában működött). Gárdonyi utolsó pesti lakása a Felsőerdősor 16–18. számú házban volt. 1895-től 1897 nyaráig lakott itt, innen költözött Egerbe.

Gárdonyi Géza és Bródy Sándor szobrának avatása az egri Érsekkertben 2005. október 19-én. A jelenlévők (balról): Alexander Brody, Nagy Imre polgármester, Varga Imre szobrászművész

Gárdonyi kávéházai Budapesten

Az emlékhelyek sorában meg kell említeni, hogy már egri lakos volt, de még évekig szobát tartott fenn a Keleti pályaudvar közelében, az Aggteleki utcában, ahonnan a szerkesztőségeket, kiadóhivatalokat, irodalmi kávéházakat könnyen elérhette. Ekkoriban sokszor felkereste Bródyt is, akinek egri kenyeret és szalonnát vitt. S ha már szóba kerültek az irodalmi kávéházak, akkor a Gárdonyi emlékhelyek között kell megemlíteni az 1894-ben Hauszmann Alajos által tervezett és épített New York kávéházat (Erzsébet körút 9–11.), ahol többször megfordult az író. Móricz Zsigmond is találkozott itt vele, erről így írt *Gárdonyi Gézánál* című cikkében: „Egyszer egy éjjeli órában a New York kávéházban találkoztam vele. Nagyon régen volt. Én akkor még fiatal író voltam, a Sári bíró idején. Igen kedvesen fogadott, s azonnal hozzám melegedett, „ha Pestre jövök – mondta –, erre a két helyre föltétlenül elmegyek. Ebbe a kávéházba meg a Csá-

szár fürdőbe. Ott jó az iszap a csontjaimnak. Itt meg az epémnek”¹⁸ Szintén ide kívánczik a Rákóczi út és az Akácfa utca sarkán álló egykori, 1871-től 1930-ig működő Orient Szálló (VII. kerület, Rákóczi út 42., ma egy 1994-ben épült irodaház áll a helyén), amely vendéglőjének irodalomtörténeti nevezetessége, hogy itt működött 1889-től 1910-ig a magyar irodalom legnépesebb asztaltársasága, a 200 fős Pósa Asztaltársaság. Az elnök, Pósa Lajos mellett tagja volt ennek Gárdonyi Géza is, sőt, a vendéglő bejáratánál lévő márványasztal fekete kőkockák-ból kirakott sakktáblájánál a visszaemlékezések szerint Gárdonyi szinte minden nap játszott is, és itt itta meg az ebéd utáni kávéját is 1902–1906 között. Szintén gyakran látogatta Gárdonyi a magyar irodalmi élet egy jelentős és egyedülálló intézményét, a belvárosi Centrál Kávéházat. Szintén Gárdonyi által látogatott hely volt a Valéria Kávéház (VIII. kerület, József körút 87.), ahol olykor dolgozott is, sőt helyszínként is szerepel *Az öreg tekintetes* című művében. Végül szólni kell az 1870-ben alapított Lánchíd Kávéházról is, a budai Fő utca és Clark Ádám tér sarkán, melyet Mikszáth és Bródy mellett az 1890-es években gyakran látogatott Gárdonyi Géza is.

Tanulmányomban bemutattam Gárdonyi újságírói tevékenységének legfőbb helyszíneit. Nem foglalkoztam tanítói pályafutásának, iskoláinak helyszíneivel, és nem foglalkoztam jelen tanulmányban egri éveivel sem: egyrészt ezek a legalaposabban megkutatottak, másrészt pedig Egerben már sokkal inkább befutott szépíróként dolgozott, mintsem újságíróként.

Irodalom

- ADY Endre: Annuska. Gárdonyi Géza darabja. A Szigligeti Színház premierje. *Nagyváradai Napló*, 1903. április 22.
- AGÁRDI Lászlóné – SOMOGYI Szilvia: *Képek a szegedi sajtó történetéből*. http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/szeged_sajto/sajto.html
- ALMÁSSY Gyula: Gárdonyi nyomában – Beszámoló a dunántúli Karadról. *Népújság*, 1956. 8–9–10. sz.
- B.T.: Két ünnep a Gárdonyi-szobornál. *Népszabadság*, 2003. október 25.
- BAKSA Péter (szerk.): „Szülőföldem szép határa!” – Győr-Moson-Sopron megyei irodalmi olvasókönyv. Győr, Hazánk Kiadó, 2004.
- BÁNDI László: *Emlékhelyek Veszprém megyében*. www.ekmk.hu/emlekhely/Emlékhelyek/h_026073.html (2004. november 4-i állapot)
- BARNA Béla: A Pilisben is egri vár. *Egri Koktél* – Társasági és Üzleti Magazin, 2004. június
- BARNA Béla: Gárdonyi szülőháza Agárdon. *Egri Koktél* – Társasági és Üzleti Magazin, 2005. augusztus

¹⁸ *Pesti Napló*, 1933. május 14.

- BARNA Béla: Gárdonyi emlékhelyek Magyarországon. *Egri Koktél* – Társasági és Üzleti Magazin, 2007. február
- BARNA Béla: Irodalmi túra. Gárdonyi nyomában Észak-Somogyban. *HTM, Hegyisport és Turista Magazin*. 2007. július, 44–45. pp.
- BELLYEI László: Gárdonyi Somogyban. *Somogyi Írás*, 1963. 74–81. pp.
- CSOÓR Gáspár: Mikor Gárdonyi Géza Fiumében járt. *Pesti Hírlap* 1929. január 6., 39. p.
- DÉNES Zsófia: Bródy és Gárdonyi. *Magyar Nemzet*, 1973. augusztus 17.
- DÖMÖTÖR Sándor: Gárdonyi Géza nyugat-dunántúli élményei. *Életünk* 1964. 2. sz. 135–141. pp.
- FUTÓ Jenő: *Gárdonyi Géza*. Hódmezővásárhely, Erdei Sándor Könyvnyomdája, 1930.
- Gárdonyi emléktábla. *Győri Hírlap*, 1927. november 13.
- GÁRDONYI Géza: Búcsú Szegedtől. *Szegedi Napló*, 1891. július 30.
- HAJDU Imre: Gárdonyi faluja: Sály. *Észak-Magyarország*, 1981.
- HARMATH István – KATSÁNYI Sándor: *Veszprém megye irodalmi hagyományai*. Veszprém, Megyei Könyvtár, 1969.
- HEGEDŰS András: Gárdonyi Géza győri éve. *Életünk*, 1999.1.sz.
- HEGEDŰS András: *Gárdonyi, a Tanítóbarát szerkesztője*. Győr, 1961.
- HEGEDŰS András: *Győr irodalmi örökségéből*. Győr, 1961.
- HEGEDŰS András: *Robot és szolgálat: Gárdonyi Géza Győrött*. Győr, 1965. 131 p.
- HORVÁTH Júlia: *Gárdonyi Géza Emlékmúzeum, Agárd*. Agárd, Gárdonyi Város Önkormányzata kiadása, 1998.
- IMRE Béla: Gárdonyi Géza a győri újságíró. *Kisalföld*, 1983. augusztus 20. 197. sz., p.8. (újra-kiadás: *Városomról – városunkról*. Válogatás Imre Béla újságíró írásaiból. Győr, Hazánk Könyvkiadó Kft. 2001. 46–48.pp.)
- JUHÁSZ Gyula: Gárdonyiról. *Délmagyarország*, 1919. május 9.
- KALLÓS Károlyné – TRUKA Istvánné: *Gárdonyisok Képes olvasókönyve*. Győr, 1993. 77–90. pp.
- KALLÓS Károlyné: Néptanítói hittel és szívvel. *Tanító*, 1998. január 13.
- KIRÁLY Júlia: Gárdonyi Géza Az én falum című novelláskötete. In: *Az egri Dobó István Vármúzeum évkönyve*. XXIX-XXX. Eger, 1993-94. 241–256. pp.
- KISPÉTER András: *Gárdonyi Géza*. Bp. Gondolat, 1970.
- KOROMPAI János: *Gárdonyi Géza Emlékmúzeum*. – Tájak Korok Múzeumok kiskönyvtára, 357. sz. Bp. 1989.
- KOSZTOLÁNYI Dezső: Gárdonyi Géza. In: *Kortársak*. Bp., 1941.
- L.A.: Gárdonyi Gézára emlékeztek. *Kisalföld*, 1997. október 31. 254 sz. 2. p.
- Látogatás a győri Gárdonyi családnál – *Győri Nemzeti Hírlap*, 1937. október 10. 5. p.
- LŐCSEI Gabriella: Gárdonyi házában. *Magyar Nemzet*, 1983. augusztus 3.

- MOLNÁR Ferenc: A bor – Premier a Nemzeti Színházban. *Budapesti Napló*, 1901. március 30.
- MÓRA Ferenc: A szegedi Gárdonyi. In: *Az egri remete* – tanulmányok Gárdonyi Gézaról halálának tíz éves évfordulója alkalmából (szerk.: Simon Lajos). Budapest, Dante Könyvkiadó, 1932.
- MÓRA Ferenc: Don Vigole. *Szegedi Napló*, 1924. szeptember 14., 21., 28.pp.
- MÓRA László: Gárdonyi: a tanítók tanítója. In: *Az egri remete* – tanulmányok Gárdonyi Gézaról halálának tíz éves évfordulója alkalmából (szerk.: Simon Lajos). Budapest, Dante Könyvkiadó, 1932. 175–195. pp.
- MÓRICZ Zsigmond: Gárdonyi Gézánál. *Pesti Napló*, 1933. május 14.
- MURÁNYI Gábor: Az egri csillagok históriája. *HVG* 2001. március 24.
- NAGY Sándor: Gárdonyi közelében. *Studia Agriensia* 21. Eger, 2000.
- OKOS Miklós: Író a Királyszéken. *Népújság*, 1963.
- ORBÁNNÉ HORVÁTH Márta: *Emlékművek, emléktáblák győri kislexikona*. Győr, Városi Könyvtár, 2001.
- PAYR Sándor: *Gárdonyi apja és a Ziegler család Sopronban és Nemeskéren*. Sopron, Székely és Társa könyvnyomdája, 1934.
- PÉTER László: *Szeged irodalmi emlékhelyei*. Szeged, MJVáros Tanácsa, 1974.
- PORKOLÁB Tibor – BUJDOS Tibor: *Irodalmi emlékhelyek Abaújban, Borsodban, Gömörben és Zemplénben*. Miskolc, Bíbor Kiadó és Felsőmagyarország Kiadó, 1997.
- PUSZTAI József: Gárdonyi Géza Baranyában. *Dunántúli Napló*, 1982. augusztus 28.
- RÁCZ Lajos: Gárdonyi Géza tanulása Sárospatakon. *Sárospataki Református Lapok*, 1916, 11. sz.
- SALAMON Nándor: Regélő táblák. Gárdonyi Géza, a tanító. *Győri Műsor*, 1982. augusztus, 24–25.pp.
- TIHANYI János: Séta Budapesten. *Express Ifjúsági és Diák Utazási Iroda*, 1973.
- TÓTH László: *Győri Életrajzi Lexikon*,
<http://www.gyel.gyor.hu/tartalom/data/05860.htm>)
- VARGA Lajos: Gárdonyi Géza nyomában. *Kisalföld*, 1998. augusztus 24. 197. sz., 4. p.
- VESZPRÉMI György: Nem kísérté szerencse – Gárdonyi Géza szobra Győrött. *Kisalföld*, 1992. november 7.
- Z. SZALAI Sándor: *Gárdonyi Géza*. (Arcok és vallomások) Bp. Szépirodalmi Kiadó, 1977.